

“ALACA BOĞA” ADLI İRLANDA MASALINDA DOĞU-BATI İLİŞKİSİ VE BÜYÜ*

EAST-WEST RELATIONSHIP AND MAGIC IN AN IRELAND TALE CALLED AS “THE SPECKLED BULL”

Bilge ESİRGEN**

ÖZ: Sosyal bir varlık olarak insanın anlatma ve dinleme ihtiyacının en önemli tanığı halk anlatılarıdır. Halk anlatılarının işlevleri; hoş vakit geçirmek, sosyal değerleri ve kurumları desteklemek, toplumu eğitmek ve kültürün sonraki kuşaklara aktarımını sağlamaktır. Halk anlatılarının bu işlevleri, anlatının içinde yaratıldığı ve yaşatıldığı toplumun düşünce, değer ve algılarını ortaya koyan kültür unsurları ile anlamlıdır. Masallar, tüm bu unsurların başlangıca ait olan zamandan bu güne, içinde yaşatıldığı çağa uzanışına tanıklık etmektedir.

Bu çalışmada amaç, Doğu-Batı etkileşimini, masallar ve masallarda sıklıkla karşılaştığımız büyü motifi aracılığıyla ortaya koymaktır. Masallar, kültürün çağlar boyu süren ve bu güne ulaşan serüvenini motifler aracılığıyla ortaya koyar. Bu nedenle motifler; inançların, toplumsal değerlerin ve algıların yoğun izlerini taşır. “Alaca Boğa” masalında Doğu ve Batı’yı ortak paydada buluşturan en belirgin motif büyüdür. Batı’da büyüye maruz kalan kahraman, Doğu’da karşı büyü uygulamasıyla özgürlüğüne kavuşur. Karşı büyü uygulamasının bulunduğu bu özgürlük, aynı zamanda kahramanın erginlenmesini de sağlayan uzun bir yolculuk sonucunda elde edilir. Anlatıda büyüün varlığına ve gerçekliğine dair inanç ortaktır. Bu inanç Doğu ile Batı’yı birbirine bütünleyen, tamamlayan bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda “Alaca Boğa” masalında büyü motifinin Doğu ile Batı arasında bir köprü görevi üstlendiği görülmektedir. Bu çalışmada, bir İrlanda masalı olan “Alaca Boğa”da Doğu-Batı ilişkisi büyü motifi ekseninde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Alaca Boğa, büyü, Doğu-Batı, İrlanda, masal.

ABSTRACT: Folk narratives are the most important witnesses of the need to tell and listen of human as a social entity. Having a good time, supporting social values and foundations, educating public and providing transfer of culture to the next generations are the functions of folk narratives. These functions become meaningful with the cultural elements which reveal thoughts, values and senses of society in which folk narratives have been created and sustained. Tales have witnessed the journey of all the elements from their beginning to now- the century they are being existed.

In this study, the aim is to reveal the interaction of east and west by tales and magic motive. Tales reveal the culture adventure via motives. Therefore, motives carry the deep traces of beliefs, social values and senses. The most distinct motive which meets East and West on common ground in The Speckled Bull is magic. The hero who is charmed in West wins his freedom and also his initiation in East by being broken the spell. The belief about existence and

* Bu çalışma, 27-29 Haziran 2018 tarihleri arasında Ohrid/Makedonya’da düzenlenen III. Doğunun Batısı Batının Doğusu Konferansı’nda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğretim Üyesi - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı/Kırşehir - bilgesirgen@gmail.com

authenticity of magic is common. This belief is an element which complements East and West. In this context, the magic motive in The Speckled Bull functions as a bridge between East and West. In this study, the East-West relationship will be evaluated in The Speckled Bull, an Ireland tale, in the context of magic motif.

Keywords: *The Speckled Bull, magic, East-West, Ireland, tale.*

Kültürel değerlerin, algıların ve inançların yansımaları olarak halk anlatıları, yaratıldıkları ve yaşatıldıkları toplumların sözlü kimliği niteliğindedir. Motifler ise bu sözlü kimliğin çözülmeyi bekleyen şifreleridir. İnsanlık tarihinin en eski uygulamalarından biri olan büyü, halk anlatılarında sıkça karşılaşılan bir motiftir. “Alaca Boğa” adlı İrlanda masalında oldukça geniş bir yer tutan büyü motifi, Doğu-Batı ilişkisi ve İrlanda halkının Doğu algısını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Masalda büyüye dair ilk etkinlik kıskanç kız kardeşin, prensle evlenen kız kardeşini büyüyle yeşil bir taşla dönüştürmesidir. Masalda bu durum şöyle anlatılır: *O zamanlar bazı kişiler büyü diye bir şey yapıyorlardı ve bunlar sihirli bir değnekle vurduklarında onları yeşil bir taş hâline sokabiliyorlardı* (Arslan, 2000: 237). Bu ifade İrlanda halkının büyüye dair algısını, büyüü nasıl tanımladığını özetler niteliktedir ve bu açıdan önemlidir. Masaldan anlaşıldığı üzere İrlanda halkına göre büyü, tılsımlı bir nesne aracılığıyla ve büyüünün temas ilkesi ile gerçekleştirilen bir uygulamadır. Tılsımlı nesneye sahip olan herkesin gerçekleştirebileceği kadar kolay ve oldukça yalın bu uygulamayla bir insanın yeşil bir taşla dönüştürülmesi mümkündür.

Doğaüstü varlıklara ve büyüünün doğaüstü varlıklarla ilişkisine dair inanç Batı’da ve Doğu’da ortaktır. Doğaüstü varlıklara dair inanç, prensin yeni karısının balıkçının karısını kandırarak nehir kıyısında bulup evlat edindikleri çocuğu öldürme gerekçesinde görülmektedir. Prensın yeni karısı, çocuğun dünyadaki diğer çocuklar gibi normal bir çocuk olmadığını, onun cinler tarafından değiştirilmiş bir çocuk olduğunu söyler: *O size rast gelmiş cinler tarafından değiştirilmiş bir çocuktur ve benim dediklerimi dinlemezseniz çok pişmanlık duyacaksınız* (Arslan, 2000: 239). Bu gerekçe balıkçının karısının çocuğun ölümüne razı olması için yeterlidir. Artık çocuğa elini dahi sürmek istemeyen kadın, prensin karısının çocuğun gırtlığını tıpkı bir tavuk gibi kesmesine göz yumar. Böylece doğaüstü varlıklarca değiştirilmiş olan ve bu nedenle tehdit unsuru olarak algıladığı çocuktan hayatının sonuna kadar kurtulur.

Masalda büyü ilkelerinin varlığının göze çarptığı bir örnek Alaca Boğa’nın olağanüstü bir biçimde dünyaya gelişinde kendini gösterir. Prensın karısı cinlerce değiştirildiğini söylediği çocuğu, gırtlığını keserek öldürdükten sonra bahçenin تنها bir köşesine gömer. Çocuğun mezarının bulunduğu yerde, iki gece içerisinde bir ağaç yetişir. Dalları gökyüzüne uzanan ağaç, yeryüzündeki tüm ağaçlarda yetişen meyvelerle yüklü olarak

yerlere kadar eğilir. Bu olağandışı niteliklere sahip ağacın yetiştiği mekân iki açıdan önemlidir. Birincisi mekân تنها bir yerdir, ikincisi ise artık bir çocuğun gömülü olduğu bir mezardır. Her iki niteliğiyle bu mekânın büyüünün etkili olmasında rolü vardır ve bu yönüyle mekân önemlidir.

Gizlilik içinde gerçekleştirildiğinden تنها, ıssız, gözden uzak mekânlar büyü uygulamalarında sıklıkla kullanılan mekânlardır. تنها ve ıssız olma durumu başlangıca, yaratılışa ait bir mekânı hatırlatması bakımından önemlidir. Ayrıca kimi büyü uygulamalarının araçları, insan ayağının değmediği yerlerden elde edilir. İnsan ayağının değmediği toprak ve bu topraklarda yetişmiş bitki türleri, özellikle sağaltma uygulamalarının etkisini belirleyen unsurlardır.

Temelinde ölü bedenden uzaklaşma düşüncesinin var olduğu düşünülen mezarlar (Demirci, 2001: 34) yaşam ile ölüm arasında geçişi sağlayan mekânlardır. Ölülerin ve yaşayanların dünyasının kesişen ve böylece kozmik düzlemler arasındaki bağlantı noktaları olmaları nedeniyle dünyanın merkezini temsil etmektedir (Eliade, 2003: 23236). Her iki yönüyle de sıradanlığını yitirmiş olan bu mekân, olağandışı doğumun gerçekleştiği mekândır. İki gece içerisinde dalları gökyüzüne uzanan, dalları çeşit çeşit meyveyle yerlere kadar eğilen bir ağaç yetişir. Bu ağaç dünyanın merkezini temsil eden “kozmetik ağaç”tır. Kozmetik ağaç, Türk ve Dünya tarihinde çağlar boyunca ağaca biçilen rollerden sadece biridir (Ergun, 2004: 17-66). Tenhahlığı ve ıssızlığıyla yaratılışı anıştıran, çocuğun cansız bedeninin gömülmesiyle sıradanlıktan kurtulan bu mekân, olağandışı nitelikteki ağacın yeşerip göğe uzanmasıyla birlikte gökyüzü ile yeryüzü arasında geçişi sağlayan kutsal bir mekâna, Eliade'nin ifadesiyle *merkezin basit bir muadiline* (Eliade, 1991: 1-9; 2003: 369-370) dönüşmüştür. تنها bir köşede olması, çocuğun gömüldüğü mezarı barındırması ve son olarak olağandışı özelliklere sahip bir ağacın burada yetişmesi, mekânı dünyanın merkezine dönüştüren ve bu dönüşümü pekiştiren katmanlardır.

Ağaç, dişil bir öge, doğurganlığın simgesi olarak öne çıkmaktadır. Binlerce yıl öncesinde İsturitz ve Çatalhöyük'te kadın figürü üzerinde betimlenen hayat otu/bitkisi algısı zamanla hayat ağacı kavramına dönüşmüştür. Sümer'den bu yana Asurluların silindir yazıları, Anadolu'da Kalinkaya, Türkmenistan'da Altintepe, Hindu sembolizmi, Eski İran'da kadınların bedenlerine yaptırdıkları dövmeler, Eski Çin inançları, Altay mitolojisi, Eski Yunan tapınakları kadının doğurganlığıyla özdeşleştirilen hayat ağacı betimleriyle doludur. Çocuk sahibi olamayan kadınların ağaç altlarına giderek çocuk sahibi olmayı dilemeleri, Akdeniz'den Asya'ya kadar geniş bir coğrafyada görülen eski bir gelenektir (Ateş, 2001: 139-141). İklim şartlarına göre değişen türleri ve mevsimine göre yaprak döküp tekrar yeşermesiyle ağaç, ölümün ardından yeniden doğumun simgesi olmuştur. Ağacın bir ruha sahip olduğu, bünyesinde bir güç barındırdığı inancı ona saygı gösterilmesini ve kutsallık kazanmasını sağlamıştır (Tanyu, 1988: 456). Masalda olağanüstü niteliklere sahip bu ağaç, kahramanın

yeniden doğumunu sağlayan ilk basamağı oluşturur. Burada yeniden doğum, doğurganlığı simgeleyen dişil öge olan ve dünyanın merkezinde yetişen ağaç aracılığıyla gerçekleşir.

Masalın devamında, balıkçının arazisinde otlamakta olan prene ait sığırlardan biri, artık herhangi bir mekân olmanın ötesinde olağanüstü bir nitelik kazanan bu mekânda yetişen ağacın meyvelerinden yemeye başlar. Bunun üzerine çok süt vermeye başlayan bu hayvan, boğa olmasına rağmen alaca erkek bir dana doğurur. Herkesin şaşkınlıkla karşıladığı bu olayın nedenini öğrenmek üzere prens hayvanın ne yediğini araştırır. Boğanın yemişlerini yediği ağaçla ilgili tüm hikâyeyi balıkçıdan öğrenir. Burada kahramanın bir boğa formunda, olağanüstü bir biçimde yeniden dünyaya geldiği görülmektedir. Doğum, büyüünün temas ilkesi temelinde, boğanın prensin ölen oğlunun bedeninin temas ettiği toprakta yetişen ağacın meyvelerini yemesiyle olağanüstü bir biçimde gebe kalarak alaca bir dana dünyaya getirmesi ile gerçekleşir. Yeniden doğum, bir ruh göçü ile sağlanmaktadır. Bu ruh göçü Campbell'ın da ifade ettiği gibi *ölümün uzaklaşmayan yinelenişlerini geçersiz kılacak kesintisiz bir ruh göçüdür* ve *ölüm yeniden eski şeyin değil, yeni bir şeylerin doğuşu* ile alt edilmektedir (Campbell, 2013: 27). Böylece prensin ölen oğlunun ruhu topraktan ağaca, ağaçtan meyveler aracılığıyla boğaya ve boğanın gebeliğiyle de yeni bir bedene göçer. Her bir geçiş ile eski geride kalır, yolculuk yeni olanla devam eder.

Boğa dünyanın pek çok yerinde önemli bir semboldür. Mezopotamya mitolojisinde güç ve bereket sembolü olarak boğa kutsal sayılmıştır. Asurluların iyiliksever koruyucuları kanatlı boğa biçiminde betimlenmiştir. Yunan mitolojisinde Zeus, Europa'yı kaçırdığında boğa biçimine bürünmüştür. Roma mitolojisinde boğa, en önemli tanrıları Jüpiter'i simgelemekle birlikte Neptün ile de özdeşleştirilmiştir. Çin mitolojisinde ilkbaharın sembolü olmasının yanı sıra boğa, güneşi burçlar kuşağında taşıyan bir hayvandır. Kelt mitolojisi İrlanda'da tanrıların boğa olarak vücut bulduğuna inanıldığını anlatır. Fars mitolojisinde yağmur tanrısı olarak betimlenirken İskandinav mitolojisinde Odin ile özdeşleştirilmiş ve kutsal kabul edilmiştir (Öztürk, 2009: 207). Boğa/inek, Çatalhöyük'te köklü bir kült olarak görülmektedir. Bunun nedeni başında taşıdığı sembolik görüntüdür. Doğumun gerçekleştiği rahme benzerliğinden dolayı boynuz doğumla ilgili bir semboldür. Yine bu benzerlikten dolayı bazı hayvanların birtakım güçleri barındırdıklarına ve doğumun yardımcıları olduklarına inanılmış bu nedenle de bu hayvanlar kutsal sayılmıştır (Ateş, 2001: 98). Boğa, dünyanın mitolojileri ve inançları içerisinde gücün, bereketin ve yeniden doğumun sembolü olarak geniş yer bulmuştur. Masalda bu sembol olağanüstü bir biçimde dünyaya gelen dananın İrlanda'da görülmemiş güzellikte, iri yarı bir boğaya dönüşmesiyle vurgulanır. Öyle güçlüdür ki İrlanda'da onu yakalayıp hadım edecek yeteri kadar adam yoktur. Güç, bereket ve yeniden doğum boğanın bedeninde somutlaşır.

Masalda Batının Doğuya dair algısını gözler önüne seren serüven, prensin yeni karısının boğayı öldürme girişimiyle biçimlenir. Boğa hakkındaki hikâyeyi duyan prensin karısı, kendi hayatına sebep olacağını bildiğinden boğayı öldürmek üzere doktorla bir anlaşmaya varır. Buna göre hastalanıp kan kusan kadının yaşaması bu boğanın öldürülmesine ve kadının boğanın yüreği ile ciğerini yemesine bağlıdır. Aksi takdirde kadın ölecektir. Prens krallığın dört bir yanına duyan herkesin kendisine yardıma gelmesi için haber gönderir. Yeteri kadar kimse toplandığında boğayı yakalama işine girişirler. İçlerinden biri boğanın boynuna bir kement atar. Boğa o anda yeri göğü inleterek böğürür ve kemendi atan kişiyi peşinde sürükleyerek gökyüzüne havalanır. Boğa yedi mil boyunca yol alır ve Şark ülkesine gelir. Kahramanın Batı'dan Doğu'ya yolculuğu başlamıştır.

Şark ülkesinin insanları, kendi ülkelerinde görmeye alışık oldukları boğalardan farklı olan, üç boğa iriliğindeki bu iri yarı boğayı gördüklerinde hem korkuya kapılır hem de meraklı gözlerle onu izler. Boğayı merak edenler arasında Şark Kralı da vardır. Kral kızının da boğayı görmek isteyeceğini düşünür. İlk gördüğü adamla evlenmek zorunluluğu nedeniyle kızının yüzünü peçeyle örten kral, kızının aşağı tabakadan biriyle evlenebileceğinden korkmaktadır. Bu nedenle kral, saraydan her çıkışlarında kızının yüzünü bir peçeyle kapatır. Peçe, İslam ülkelerinin pek çoğunda kadınların kendilerini doğal etkilerden ve kötü amaçlı bakışlardan korumak için kullandıkları, yüzlerinin bir kısmını ya da tamamını kapatmaya yarayan örtüdür. Mezopotamya'dan Hz. İshak ile evlenmek için gelen Rebeka'nın henüz tanımadığı damat adayı ile karşılaştığında yüzünü peçeyle örtmesi Eski Ahid'te anlatılmakta ve yine Eski Ahid'ten peçenin sakladığı yüze gizem kattığı anlaşılmaktadır. (Bozkurt, 2007: 210-211). Ögel, "yaşmak" sözcüğüyle neredeyse aynı anlamı taşıyan "közenek" sözcüğünün göz ile ilgili olabileceğini ve kadınların kullandığı bir yüz peçesi olabileceğini belirtir (Ögel, 1978: 191). Bu ifadeler, peçenin "görmek" ve "bakmak" ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Peçe var olanı görmeye, var olana bakmaya dair bir engeldir ve bu engel sadece görünür olana değil gizli, gizemli olana da yöneliktir. Masalda peçeyle saklanan prensesin yüzü değil aslında bilgeliğidir.

Boğayı kızıyla birlikte görmeye gitmeden önce kral bir haberci göndererek çayırdaki toplanan kalabalığın dağılmasını ister. Halk dağılmasının ardından kral çevresinde kimsenin bulunmamasının rahatlığıyla kızının yüzündeki peçeyi açar. Kız boğayı görür görmez baygın bir vaziyette babasının kucağına yığılır. Kız uzun süre baygın kalınca babası kızının kendi kollarında öleceğini zanneder. Kendine geldiğinde prenses, bir kadının gözünü ondan ayıramayacağı kadar yakışıklı bir prens gördüğünü söyler. Burada prensesin, herkesin boğa olarak gördüğü hayvanı yakışıklı bir delikanlı olarak görmesi onun bilgeliğini ve herkeste bulunmayan bir yeteneğe sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu yetenek, gördüklerini sol omzuna dokunan kişinin görmesini sağlamasında daha

belirgin biçimde görülmektedir. Söylediklerine inanmayan babasına elini sol omzuna koymasını söyler ve ekler: *Sana göreceğin şeyden gözlerinin fal taşı gibi açılacağı yolunda garanti veririm* (Arslan, 2000: 242). Kral kızının sol omzuna elini koyduğunda o güne kadar görmediği ölçüde yakışıklı bir delikanlı görür. Kralın görünenin ardındakini görmesini sağlayan prensesin herkesin sahip olamadığı gizli bilgilere vakıf olması ve bunu aktarabilme yeteneğiyle donanmış olmasıdır.

Masalda gerçekliğe ulaşmayı sağlayan sol omuzdur. Sol sözcüğünün temel anlamı yönle ilgilidir. Aksi yön olan sağ kavramıyla birlikte mitolojilerde ve dinlerde kendine yer bulmuş, yeni anlamlar kazanmıştır. Klasik Yunan mitolojisinden Türk mitolojisine, Hristiyanlıktan Müslümanlığa sol taraf, yaşarken kötülük yapmış olanların yargılandığı, sağ taraf ise yaşarken günah işlememiş, iyi kalpli kimselerin bulunduğu mekândır. Yön bildiren sağ ve sol sözcükleri zamanla iyilik ve kötülük anlamlarını da karşılar olmuştur (Türk, 2004: 126-128). Çeşitli dillerde sağ “doğru”, “gerçek” ve “hak” anlamlarını kazanmışken sol “uyumsuz”, “anlamsız” ve “ters” anlamlarını kazanmıştır. Bununla birlikte sol el büyücülük ve şeytanla bağdaştırılmış, bu yüzden uğursuz sayılmıştır (Aça, 2017: 207-208) Masalda, prensesin gördüğü gerçekliği bir başkasına aktarmasını sağlayan büyü, tüm bu olumsuz anlamların atfedildiği sol yön ile temsil edilmiştir. Büyü, prensesin sol omzuna dokunma, temas yoluyla etkili olmakta ve görünenin ardındaki gerçekliği göstermektedir.

Hemen o anda bu yakışıklı adamın kızının evlenmek isteyeceği tek kişi olduğuna kanaat getiren kral tekrar elini kızının omzuna koyar ve delikanlıya, kızıyla evlenip evlenemeyeceğini sorar. Delikanlı evleneceğini söyler fakat bir büyüye maruz kalmıştır. Bu büyüye göre prens, gündüz boğa gece insan ya da gece boğa gündüz insan olabilmektedir. Etkisi bu şekilde açıklanan ancak kim tarafından ve nasıl gerçekleştirildiği hakkında bilgi verilmeyen büyü, boğanın olağanüstü doğumunu sağlayan şartları hatırlamayı gerektirir. Boğanın meyvesini yediği ağaç, prensin mezarının bulunduğu yerde yetişmiştir. Alaca boğa, bir insan olan prensin hem de bir boğanın bedeniyle temasta bulunmuş ve bir boğanın bedeni aracılığıyla dünya gelmiştir. O hâlde alaca boğa yarı insan yarı boğadır. Bu durum bir günün yarısını insan diğer yarısını boğa olarak geçirmesine neden olmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken nokta kahramanın hayvan yanının bir boğayla temsil edilmesidir. Boğa, kendisine tapınanı yeraltına taşıyan Osiris'tir (Campbell, 2013: 67), Osiris'e katılması için öldürülen ve böylece yeniden doğuma işaret eden Apis boğasıdır (URL-1), sıcağa karşı sığınak olarak kullandığı dağdan yıldırımlar, yağmurlar eşliğinde ovaya indiğinden bolluk ve bereket sembolüdür (Himmetoğlu, 2018: 15). Bu anlamlarıyla kahramanın neden bir boğaya dönüştüğü açıklık kazanır. Boğa, kahramanın erginlenişini ve yeniden doğuşunu haber vermektedir. Kahraman boğaya dönüşmesinin ardından hayatta kalmak için Doğu'ya bir başka deyişle yeraltına yönelmiştir. Doğu, kahramanın bilinçaltıdır.

Büyülü bir biçimde boğaya dönüşen kahramanın erginlenme süreci bir karşı büyü uygulamasıyla tamamlanır. O vakitlerde dünyanın her yanında kralların birer falcısı vardır. Şark kralının falcısı, bildiklerini ve dertlerin çaresini yedi yılda bir kez söyler. Kral yedi yıl dolduğunda falcıya damadını bu büyüden kurtaracak bir çare olup olmadığını sorar. Falcı büyüünün bozulmasını sağlayacak olan karşı büyü uygulamasının formülünü verir. Eğer kral ve kahraman, falcının söylediklerini uygularsa büyü bozulacaktır ve kahraman ömür boyu insan kılığında yaşayacaktır. Bunun için boğanın otlaktaki sığırlarla kavga etmesi, diğer sığırlar tarafından sakatlanması gerekmektedir. Boğanın sol boynuzunun kopmasıyla kavga bitecektir. Kral bu sırada hızlı hareket etmeli ve boğanın sallanan boynuzunu tutmalıdır. Boynuzun içinde suya benzer bir sıvı bulunmaktadır. Bu sıvıyı bir kaba almalı ve boğadan uzaklaşmalıdır. Cebinde bulundurduğu kırmızı bir kumaş ile boğayı kızdırmalıdır. Böylece boğa krala saldıracaktır. Kral bu andan itibaren dikkatli olmalı ve boğa kendisine yaklaştığında elindeki kaptaki bulunan sıvıyı onun iki kaşının arasına serpmelidir. Kral başarılı olursa büyü bozulacaktır.

Bu karşı büyü formülünde öne çıkan büyü aracı, boğanın boynuzundaki sıvı yani özdür. Yeniden doğumun simgesi olan boğanın boynuzundaki sıvıyla yaşamın döngüsü sağlanır. Ayrıca boğa boynuzu, hilâle benzerliği nedeniyle ayla ilişkilendirilmiştir. Yeni ay, yenilenme arzusu ile yeniden doğuşun umudunu içermektedir (Eliade, 2003: 108, 170). O hâlde boynuz, içerdiği sıvıyla yaşamın ve yenilenmenin kaynağıdır. Bu sıvıya yaşatma gücü veren, boynuzun yeni aya olan benzerliğidir. Bu benzerlik büyüünün temas ilkesiyle tekrar boğanın kendisine aktararak etkisinde olduğu büyü bozulur. Yeniden yaşam gücünü taşıyan, ölümü yeni bir yaşam biçimine dönüştüren bu sıvının boğanın alnına çarpmasıyla boğa görülmemiş yakışıklılıkta bir delikanlıya dönüşür. Burada dikkat çeken bir diğer nokta Batı’da uygulanmış bir büyüünün çözümünü veren formülün Doğu’da elde edildiğidir. Burada Doğu, bilginin kaynağı, kahramanın erginlenmesini sağlayan yüzleşmenin yaşandığı bilinçaltıdır.

Fal, görünmeyen varlıklarla temasa geçebildiğine, mistik sezgi gücü ve kimi varlıkların, nesnelere durum ve davranışlarını yorumlayabilme yeteneğine sahip olduğuna inanılan kişilerce gerçekleştirilmektedir. Falcıların çeşitli tekniklerle gelecekte, bilinmeyenden haber verebildiklerine, gizli kişilik özelliklerini ortaya çıkarabildiklerine inanılmaktadır (Aydın, 1995: 134). O hâlde falcılık özel bir yetenek gerektirmekte, bu yetenek kişinin gizli birtakım bilgileri elde edebilmesini sağlamaktadır. Bu bilgi edinme yönteminin “bakmak” eylemiyle (fal bakmak) gerçekleştirilmesi dikkat çekicidir ve bilginin içinde bulunan mekânda ve zamanda hazır bulunduğunu, erişilebilir olduğunu göstermektedir. Masalda falcı aracılığıyla Doğu’nun bilginin kaynağı olduğu vurgulanmaktadır.

Kahramanın Batı'da başlayan dönüşümü Doğu'nun bilgeliğiyle tamamlanır. Ardından kahraman, sihirli bir değnekle yeşil bir taşla dönüştürülmüş olan annesini kurtarmaya gider. Çünkü artık karşı büyü uygulaması gerçekleştirebilecek bilgiye, yetkinliğe sahiptir. Batıya dönüş zamanı oldukça anlamlıdır. Kahramanın saraya ulaşması, bir vaftiz törenine yani sembolik bir arınma, yeniden doğuş törenine rastlar. Bu rastlantı, kötü niyetli teyzenin cezalandırılacağını, annenin etkisinde olduğu büyüden kurtularak yeniden insana dönüşeceğini ve en önemlisi kahramanın yeniden doğumunu işaret etmektedir. Kahraman önce teyzesini cezalandırır ardından elindeki değnekle annesini etkisinde olduğu büyüden kurtarır. Masalın başında görülen ilk örnekte olduğu gibi bu örnekte de büyüün gerçekleşmesi için gereken tek unsur tılsımlı nesne, değnektir. Bu yönüyle Batı'daki büyü uygulamaları, Doğu'daki uygulamalara oranla daha basit bir yapıya sahiptir. Doğu'da şartlara, zamana ve araçlara bağlı büyü formülünün eksiksiz yerine getirilmesine karşılık Batı'da tılsımlı nesnenin etki altına alınacak olanla teması yeterlidir. Kahraman, İrlanda'da teyzesini cezalandırıp annesini büyüün etkisinden kurtardıktan sonra gemiye biner ve "Şark ülkesi"ne yelken açar.

Masalda büyü motifi, Doğu ile Batı'yı birleştiren bir unsurdur. Batı'da gerçekleştirilen büyü uygulamalarında gerekli olan sadece tılsımlı nesnedir. Büyü tılsımlı nesnenin teması yani büyüün temas ilkesi ile gerçekleştirilmektedir. Büyüün gerçekleşmesi için tılsımlı nesnenin büyüye maruz kalan ile teması yeterlidir. Ancak kahramanın yeniden doğuşu, büyü algısını daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Batı'da, kahramanın boğaya dönüşümünde, doğanın seyri içerisinde kendiliğinden gerçekleşmiş görünen büyü, çözümü Doğu'da etraflıca verilen karşı büyü formülü kadar detaylı büyü bilgisi içerir. Bu nedendir ki erginlenme, burada farkına varılamayan bilginin Doğu'da keşfiyle gerçekleşir.

Kahramanın olağanüstü doğumunda büyüün mekânı, mitin yeniden canlandırılması söz konusu olduğundan sıradan bir mekân değildir. Masalda kahramanın ruh göçü ıssız, تنها ve bedeninin gömülü olduğu mekânda gerçekleşir. Kahramanın günün yarısını insan yarısını boğa olarak geçirmesiyle sonuçlanan büyü hem yaratılışı anıştıran ıssızlığı hem bir mezar olması hem de burada iki gece içerisinde bir ağacın yetişmesi ile "dünyanın merkezi" konumundaki bir mekânda gerçekleşir. Aynı zamanda kahramanın yeniden doğumunu sağlayan bu "kozmetik ağaç"tır. Ağacın meyvelerinden yiyen boğanın bir boğa olarak dünyaya getirdiği kahramanın dönüşümü aslında iç dünyasında gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönüşümle başlayan erginlenme Doğu'ya yapılan yolculukla biçimlenir. Erginlenme kahramanın bilinçaltını temsil eden Doğu imgesi ile sağlanır, dönüş zamanının bir vaftiz törenine rastlamasıyla pekişir.

Masalın sonundan anlaşıldığı üzere bir zamanlar "Alaca Boğa ve Şark Ülkesinin Kralı" adıyla anılan masalda büyü motifi, doğu ile batıyı birbirine tamamlayan, bütünleyen bir motiftir. Batı'da uygulanmış bir büyüün

bozulması Doğu'da gerçekleştirilecek bir karşı büyü uygulamasına bağlıdır. Kahramanın öldürülmesi ve ardından boğaya dönüşümüyle düğümlenen masal, kahramanın rotasını Doğu'ya, bilinçaltına çevirmesiyle çözülür. Erginlenmenin sırrı Doğu'nun bilgeliğindedir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- AÇA, Mehmet (2017). "Kültür ve Dayatma: Türk Kültüründe Sol El Tabusu", *International Conference: The West of The East, The East of The West Proceedings, Prague/Czechia 4-6 July*, s. 205-212.
- ARSLAN, Ahmet Ali (2000). *Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar II*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ATEŞ, Mehmet (2001). *Mitolojiler ve Semboller Ana Tanrıça ve Doğurganlık*. İstanbul: Aksiseda Matbaası.
- AYDIN, Mehmet (1995). "Fal". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, , s. 134-138, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- BOZKURT, Nebi (2007). "Peçe". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s. 210-212, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- CAMPBELL, Joseph (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev.: Sabri Gürses), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- DEMİRCİ, Kürşat (2001). "Kabir". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, s. 33-35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- ELİADE, Mircea (1991). *Kutsal ve Dindışı*. (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları.
- ELİADE, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev.: Lale Arslan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- ERGUN, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- HİMMETOĞLU, M. Fazıl (2018). "Neolitik Dönem ve Eski Çağ Anadolu'sunda Kutsal Boğa ve Fırtına Tanrısı İlişkisinin Kökeni Hakkında Yeni Değerlendirmeler". *Tarih Okulu Dergisi*, 2018, 11 (XXXIII), s. 1-21.
- ÖGEL, Bahaeddin (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş V Türklerde Giyecek ve Süslenme Göktürklerden Osmanlılara*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTÜRK, Özhan (2009). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. (Ed.: Elif Çelik), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- TANYU, Hikmet (1988). "Ağaç", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, s. 456-457, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- TÜRK, Vahit (2004). "Sağ, Oñ, Sol Sözleri ve Kavram Alanları". *Türkbilgi*, S. 7, s. 125-136.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://www.ancient.eu/Apis/> (Erişim: 25.07.2018)